

Materiały

Roland Krause*, Marcin Margoński**

Dziedziczenie po obywatelu Wenezueli zamieszkałym w Polsce — opinia prawna sporządzona przez biegłych *ad hoc* z zakresu prawa obcego

Abstract: The text contains a full version of an opinion delivered by the authors as court experts on foreign law in a Polish succession case of a Venezuelan citizen residing in Poland. The opinion covers mainly Venezuelan private international law, with the *renvoi* resulting from the place of residence of the deceased in Poland. Furthermore the admissibility of agreements as to succession in Venezuelan and Spanish law has been covered. An introduction presents some methodological aspects of writing such legal opinions, as they are very rare in court practice in Poland. The publication aims at helping Polish PIL-academics to serve as experts on foreign law by delivering an example of how such an opinion can be written.

Keywords: expert opinion on foreign law, Venezuelan succession law, application of foreign law in Poland

Uwagi wstępne

Oddawana do druku opinia biegłych *ad hoc* z zakresu prawa obcego sporządzona została w trybie art. 1143 § 3 k.p.c., na zlecenie Sądu Rejonowego Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu w maju 2014 r.

* Dr, Dr. Krause & Partner GbR, Berlin.

** Dr. iur., Polsko-Niemiecki Instytut Badawczy w Collegium Polonicum w Ślubicach.

Przygotowywanie tego rodzaju opinii jest od dziesięcioleci stałą praktyką przedstawicieli niemieckiej doktryny zajmujących się prawem prywatnym międzynarodowym i badaniami prawnoporównawczymi, a wybór opinii jest publikowany, stanowiąc również wtórne źródło wiedzy na temat prawa obcego. Współpraca w tym względzie praktyki sądowej z doktryną odbywa się z oczywistą korzyścią dla obu stron. Na aktach sądowych przesyłanych na uniwersyteckie katedry i do siedzib instytutów badawczych „wychowały się” zastępy niemieckich kolizjonistów. Wymierna pomoc, którą sądy otrzymują od przedstawicieli doktryny, znacznie podnosi społeczną rangę prowadzonych badań naukowych. Skala zapotrzebowania ze strony praktyki sądowej sprawia jednocześnie, że współpraca ta bywa ciężarem dla ośrodków naukowych, a sporządzenie opinii wiąże się z długimi okresami oczekiwania.

Biegli za punkt wyjścia przyjęli formułę opinii wypracowaną w Niemczech. Starali się jednak zachować dystans wobec analizowanych treści krajowego prawa kolizyjnego i wypowiedania się o sposobie rozstrzygnięcia sprawy. Można bowiem odnieść wrażenie, że niemiecka praktyka nieco „skapitulowała” w kwestii stosowania własnych norm kolizyjnych: sądy — wbrew założeniom dotyczącym stosowania opinii biegłych z zakresu prawa obcego — często wprost pytają biegłych sądowych o prawo właściwe w sprawie, a biegli wprost i w sposób równouprawniony analizują treść nie tylko obcych, ale i własnych norm kolizyjnych. Także gdy chodzi o granicę między przedstawianiem abstrakcyjnej treści normy a wypowiedaniem się o sposobie rozstrzygnięcia konkretnej sprawy — częściowo trudną do zachowania — nierzadkie są przypadki, gdy biegły wypowiada się o kwestiach leżących zasadniczo w kompetencji sądu (na przykład o wysokości udziałów w spadku należnych poszczególnym stronom postępowania czy o ważności testamentu). Rozwiązania warsztatowe tego rodzaju problemów praktycznych związanych z redagowaniem opinii, przyjęte przez biegłych w niniejszej sprawie, Czytelnik będzie mógł ocenić sam.

Poniżej zamieszczony został pełny tekst opinii złożonej w sprawie. W części wstępnej przedstawiono informacje dotyczące kwalifikacji biegłych. W przedmiotowej sprawie była to część opinii istotna z tego względu, że normy prawne w niej przedstawiane były obce nie tylko sądowi, ale też biegłym. Biegli starali się zatem przystąpić do pracy z otwartym umysłem. Optymalną sytuacją, jednak bardzo rzadką w praktyce, jest znalezienie przez sąd biegłego, który wypowiada się o treści prawa, którym sam zajmuje się jako praktyk lub akademik. Drugą grupę opinii, dominującą w niemieckiej praktyce sądowej i stanowiącą prawie ogół opinii sporządzanych dla sądów przez niemiecką doktrynę prawa prywatnego międzynarodowego, stanowią opinie przygotowane przez osoby,

które nie mają ani własnej wiedzy na temat treści określonego prawa obcego, ani tym bardziej doświadczeń praktycznych z jego stosowaniem; mają natomiast warsztat, doświadczenie i narzędzia umożliwiające zdobywanie informacji na potrzeby określonej sprawy i przedstawienie ich sądowi. Te warsztatowe umiejętności i dostęp do źródeł niedostępnych dla sądu stanowią wiadomości specjalne biegłego. Sama opinia jest w założeniu produktem starannego działania. Ryzyko błędu jest oczywiste, ale też jest nieodłącznym składnikiem procesu ustalania treści prawa obcego.

Udzielanie informacji na temat treści prawa obcego przez Ministra Sprawiedliwości w trybie art. 1143 § 1 k.p.c., choć stanowi nadal główny środek ustalania treści prawa obcego przez polskie sądy — przy wielu zaletach tego rozwiązania — ma też swoje granice. Minister coraz częściej musi rozkładać ręce w geście niemocy¹. Postępujące umiędzynarodowienie obrotu prawnego sprawia, że polskie sądy będą musiały częściej sięgać po opinię biegłego z zakresu prawa obcego. W kolejce ustawiają się już notariusze, którzy z prawem obcym mają do czynienia równie często.

Środowisko polskich kolizjonistów ma tu potencjalnie do odegrania dużą rolę. Oddawana do druku opinia ma ułatwić innym biegłym sądowym zdobywanie praktycznych doświadczeń z tą instytucją prawną, co może z kolei pobudzić dyskurs naukowy na temat stosowania prawa obcego.

Nieco przewrotnie można by stwierdzić, że otwarcie środowiska polskich kolizjonistów na potrzeby praktyki sądowej i notarialnej w zakresie ustalania treści prawa obcego jest poniekąd kwestią wiarygodności tego środowiska *in corpore*. Jeśli spojrzeć na sprawę oczyma innych prawników, to przedstawiciele doktryny, którzy po dokonaniu dość hermetycznych analiz kolizyjnych konfrontują zainteresowanych z wizją stosowania prawa obcego, a następnie ograniczają się do odesłania do art. 1143 § 1 k.p.c., mogą zostać uznani za równie wiarygodnych, jak przedstawiciele branży turystycznej sprzedający wizje tropikalnych plaż, a następnie wysadzający urlopowicza u brzegu obcego ładu, wręczając mu numer telefonu do najbliższego konsulatu. O tym, że wyprawa w nieznanne w charakterze przewodnika — nawet w kierunkach wybranych

¹ Co do bezowocnych działań zmierzających do ustalenia treści prawa wenezuelskiego, prób zastosowania prawa polskiego jako statutu zastępczego oraz problemów ze stosowaniem polskiego prawa kolizyjnego przed powołaniem przez Sąd Rejonowy Poznań-Grunwald i Jeżyce biegłych z zakresu prawa obcego w przedmiotowej sprawie por. M. Margoński: *Zastosowanie prawa polskiego w związku z trudnościami w ustaleniu treści prawa obcego. Glosa do postanowienia Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 5 marca 2013 r. XV Ca 1417/12*. „Przegląd Sądowy” 2014, nr 11/12, s. 201—217.

przez biegłego — jest zazwyczaj mało komfortowa i niebezpieczna Czytelnik przekona się w toku lektury opinii.

W niniejszej sprawie biegli podjęli się opracowania wspólnej opinii głównie dlatego, że na wczesnym etapie kontaktów z sędzią referentem stało się jasne, że punktem ciężkości tej opinii (i kluczem do rozstrzygnięcia sprawy przez sąd) będzie pokazanie wynikającego z wenezuelskiego prawa kolizyjnego odesłania zwrotnego do prawa polskiego. Kompetencje obu biegłych pozwoliły na przygotowanie opinii, która w takiej sprawie ułatwiła sądowi rozstrzygnięcie.

Stan faktyczny sprawy przedstawiał się następująco.

Sprawa o stwierdzenie nabycia spadku dotyczyła dziedziczenia po obywatelu Wenezueli zmarłym w czerwcu 2005 r., ostatnio zaś zamieszkałym w Polsce. Spadkodawca pozostawił testament notarialny sporządzony w lutym 1971 r. na Teneryfie, na mocy którego do całości spadku powołał w częściach równych pięcioro swoich dzieci z pierwszego małżeństwa. Już po sporządzeniu testamentu spadkodawca zawarł drugi związek małżeński z obywatelką polską. Zawarł z nią też w grudniu 1974 r. w Wenezueli umowę majątkową — umowę przedślubną, zawierającą postanowienia umowne dotyczące zrzeczenia się przez przyszłych małżonków dziedziczenia po sobie oraz postanowienia dotyczące losu majątku ruchomego po śmierci jednego z małżonków, których ważność oraz znaczenie dla porządku dziedziczenia były sporne między stronami. W czasie sporządzenia testamentu oraz umowy przedmałżeńskiej spadkodawca zamieszkiwał na Teneryfie. Spadkodawca pozostawił ruchomy majątek w Polsce, a ponadto nieruchomości w Wenezueli oraz majątek spadkowy na Teneryfie. W Wenezueli przeprowadzone zostało wcześniejsze postępowanie spadkowe, a przedmiotem sporu toczzonego w ramach polskiego postępowania spadkowego był głównie majątek ruchomy pozostawiony w Polsce.

Po złożeniu przez biegłych publikowanej tu opinii Sąd Rejonowy Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu stwierdził nabycie spadku na podstawie testamentu notarialnego spadkodawcy. Postanowienie zostało uzasadnione, przy czym wywód prawny opierał się w dużej mierze na opinii biegłych. Apelacja nie wpłynęła i postanowienie uprawomocniło się.

Sąd Rejonowy Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu Wydział I Cywilny

sygn. akt I Ns 811/13

OPINIA PRAWNA

sporządzona przez biegłych *ad hoc* z zakresu prawa obcego

Zgodnie z postanowieniem z dnia 19 listopada 2013 r. oraz zleceniem z dnia 21 listopada 2013 r., przedstawiamy następującą opinię prawną dotyczącą treści prawa wenezuelskiego oraz hiszpańskiego.

I. Część wstępna

1. Informacje dotyczące biegłych

Roland Krause jest pracownikiem dydaktycznym Wolnego Uniwersytetu w Berlinie (*Freie Universität Berlin*), specjalizującym się między innymi w prawie spadkowym. Posiada uprawnienia i wykonuje zawód adwokata zarówno w Niemczech (*Rechtsanwalt*), jak i w Hiszpanii (*abogado*). W ramach współpracy z Instytutem Prawa Prywatnego Międzynarodowego, Międzynarodowego Postępowania Cywilnego i Komparatystryki Prawa (prof. dr Helmut Grothe) Wolnego Uniwersytetu w Berlinie uczestniczył w opracowywaniu opinii biegłego dla sądów niemieckich z zakresu meksykańskiego prawa rodzinnego oraz hiszpańskiego prawa spadkowego i rzeczowego.

Dr. iur. Marcin Margoński, LL.M., jest współpracownikiem Polsko-Niemieckiego Instytutu Badawczego w Collegium Polonicum w Słubicach; w okresie od września 2010 r. do lutego 2013 r. był wykładowcą Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury w ramach szkoleń ustawicznych dla sędziów z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego i prawa spadkowego; doktoryzował się w zakresie międzynarodowego prawa spadkowego na Wydziale Prawa Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą (2012 r.). Funkcję biegłego *ad hoc* z zakresu prawa niemieckiego pełnił dotychczas w Sądach Rejonowych w Opolu, Słupsku, Rykach, Kętrzynie, Grodzisku Wielkopolskim, Kędzierzynie-Koźlu, Prudniku, w Sądzie Rejonowym dla m.st. Warszawy w Warszawie oraz 2-krotnie w Sądzie Okręgowym w Poznaniu — ogółem w 13 różnych sprawach.

2. Zakres opinii

Sąd Rejonowy Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu zlecił biegłym w niniejszej sprawie przedstawienie opinii na okoliczność treści przepisów oraz praktyki prawa obcego, w tym:

- a) przepisów z zakresu prawa kolizyjnego (prywatnego międzynarodowego) obowiązującego w Wenezueli w dacie śmierci spadkodawcy, tj. 11 czerwca 2005 r., ze szczególnym uwzględnieniem regulacji dotyczących prawa właściwego dla spraw spadkowych;
- b) przepisów z zakresu prawa kolizyjnego (prywatnego międzynarodowego) obowiązującego w Wenezueli w dacie sporządzenia przez spadkodawcę testamentu notarialnego, tj. 12 lutego 1971 r., ze szczególnym uwzględnieniem regulacji dotyczących prawa właściwego dla oceny ważności testamentu;
- c) przepisów z zakresu prawa cywilnego materialnego obowiązujących w Wenezueli w dacie sporządzenia przez spadkodawcę testamentu notarialnego, tj. 12 lutego 1971 r., ze szczególnym uwzględnieniem regulacji z zakresu prawa spadkowego dotyczących oceny ważności sporządzonego testamentu;
- d) przepisów z zakresu prawa cywilnego materialnego oraz prawa kolizyjnego obowiązujących w Wenezueli w dacie zawarcia przez spadkodawcę i jego małżonkę umowy majątkowej małżeńskiej (umowa przedślubna), tj. 20 grudnia 1974 r., ze szczególnym uwzględnieniem regulacji dotyczących formy oraz ważności testamentu, jak również prawa właściwego dla ich oceny.

Punktem przewodnim opinii będzie zidentyfikowanie prawa właściwego. Na pełną analizę kolizyjną składają się przy tym — wzajemnie się uzupełniające — normy zarówno polskiego, jak i wenezuelskiego prawa kolizyjnego, które zostaną przedstawione poniżej. Zaprezentowanie właściwych obcych norm kolizyjnych nie byłoby bowiem możliwe bez osadzenia ich w kontekście analogicznych norm prawa polskiego.

Biegli zastrzegają, że poniższe uwagi będą się odnosiły wyłącznie do prawnośpadkowych skutków umowy przedmałżeńskiej z dnia 20 grudnia 1974 r. Przedmiotem analizy biegłych nie była ważność tej umowy jako umowy majątkowej małżeńskiej i skutek zawartych w niej zapisów wywierany ewentualnie na gruncie ustrojów majątkowych małżeńskich.

II. Analiza kolizyjna

1. Polskie normy kolizyjne w zakresie statutu spadkowego

Na wstępie zauważyć należy, że do otwarcia spadku doszło 11 czerwca 2005 r., tj. pod rządami ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. 1965, nr 46, poz. 290 ze zm. [dalej: PPM 1965]). Normy kolizyjne dotyczące statutu spadkowego współkształtują materialnoprawny stan prawny w zakresie dziedziczenia i z tego względu powinno się je stosować w brzmieniu obowiązującym w chwili otwarcia spadku². Prawo właściwe wskazuje zatem art. 34 PPM 1965, zgodnie z którym statut spadkowy wyznaczany był przez obywatelstwo spadkodawcy z chwili jego śmierci.

Treść przytoczonej polskiej normy kolizyjnej nie oznacza jednak, że w sprawie spadkowej po obywatelu wenezuelskim znajdowało będzie zastosowanie materialne wenezuelskie prawo spadkowe. Ustalenie prawa właściwego wymaga bowiem sprawdzenia wenezuelskich norm kolizyjnych pod względem instytucji odesłania: odesłania zwrotnego do prawa polskiego (art. 4 § 1 PPM 1965) lub odesłania dalszego (art. 4 § 2 PPM 1965).

2. Wenezuelskie normy kolizyjne w zakresie statutu spadkowego

2.1. Znaczenie norm kolizyjnych *Código Bustamante*

Normy kolizyjne zawiera umowa mulilateralna w sprawie prawa prywatnego międzynarodowego z 13 grudnia 1928 r., obowiązująca w wielu państwach Ameryki Południowej, w tym w Wenezueli (*El Código de Derecho Internacional Privado*, tzw. *Código Bustamante*)³. Zgodnie z art. 144 *Código Bustamante*, statut spadkowy wyznaczany jest przez obywatelstwo spadkodawcy.

² Tak postanowienie SN z dnia 14 lutego 2013 r., sygn. II CSK 294/12; szerzej M. Kłoda: *Zagadnienia międzyczasowe nowego prawa prywatnego międzynarodowego*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” [dalej: KPP] 2011, z. 2, s. 557.

³ Tekst *Código Bustamante* dostępny w Internecie: http://www.oas.org/juridico/mla/sp/gtm/sp_gtm-mla-leg-cdip.pdf.

Artículo 144

Las sucesiones intestadas y las testamentarias, incluso en cuanto al orden de suceder, a la cuantía de los derechos sucesorios y a la validez intrínseca de las disposiciones, se regirán, salvo los casos de excepción más adelante establecidos, por la ley personal del causante, sea cual fuere la naturaleza de los bienes y el lugar en que se encuentren.

Artykuł 144

Dziedziczenie ustawowe i testamentowe, włączając kolejność dziedziczenia, wysokość udziałów w spadku, materialną ważność rozporządzeń ostatniej woli, podlega, z zastrzeżeniem wyliczonych niżej wyjątków, prawu personalnemu spadkodawcy, bez względu na rodzaj mienia i miejsca, w którym się ono znajduje.

Ratyfikując *Código Bustamante* w 1932 r., Wenezuela złożyła jednak zastrzeżenie względem większości zawartych w konwencji norm kolizyjnych opartych na łączniku obywatelstwa, w tym względem art. 144 *Código Bustamante*. Było to podyktowane przyjmowanym wówczas w Wenezueli skrajnym rozumieniem zasady terytorialności, sprawiającym, że stosowanie obcego prawa spadkowego do majątku spadkowego położonego w Wenezueli było tam nie do zaakceptowania. Złożenie zastrzeżenia przy ratyfikacji konwencji sprawiło, że prawo właściwe w sprawach spadkowych wyznaczane jest w Wenezueli przez krajowe prawo kolizyjne, a nie regulacje *Código Bustamante*⁴.

2.2. Wenezuelska ustawa prawo prywatne międzynarodowe z 6 sierpnia 1998 r.

W chwili śmierci spadkodawcy w Wenezueli obowiązywała (obowiązująca tam nadal) Ustawa z dnia 6 sierpnia 1998 r. prawo prywatne międzynarodowe (*Ley de Derecho Internacional Privado*)⁵. Normy kolizyjne dotyczące spraw spadkowych zawarte są w jej rozdziale VII.

⁴ N. Monleón: *Das neue internationale Privatrecht von Venezuela*. Tübingen 2008, s. 47 i nast., 154; J. Samtleben: *Die Anwendung des Codigo Bustamante in Venezuela*. „RabelsZeitschrift” 1975 (39), s. 481; R.S. Lombard: *American-Venezuelan Private International Law*. New York 1965, s. 53.

⁵ Tekst ustawy opublikowano w dzienniku urzędowym „Gaceta Oficial de la República de Venezuela” nr 36.511 z 6.08.1998 r. Dostępny w Internecie: www.tsj.gov.ve/legislacion/ldip.html. Tłumaczenie na język angielski ukazało się w „Yearbook of Private International Law” 1999, no. 1, s. 341—351, a na język niemiecki — w „Zeitschrift Praxis des internationalen Privat-und Verfahrensrechts [IPRax]” 1999, H. 3, s. 196—199. Polskie tłumaczenie ustawy autorstwa A. Marcinowskiej w KPP 2014, z. 3, s. 798—806. Biegli nie mieli dostępu do tego tłumaczenia, a powyższy przekład jest ich przekładem własnym. Wedle ustaleń biegłych, w Polsce nie zostały opublikowane żadne opracowania

Artículo 34. Las sucesiones se rigen por el Derecho del domicilio del causante.

Artículo 35. Los descendientes, los ascendientes y el cónyuge sobreviviente, no separado legalmente de bienes, podrán, en todo caso, hacer efectivo sobre los bienes situados en la República el derecho a la legítima que les acuerda el Derecho venezolano.

Artículo 36. En el caso de que, de acuerdo con el Derecho competente, los bienes de la sucesión correspondan al Estado, o en el caso de que no existan o se ignoren los herederos, los bienes situados en la República pasarán al patrimonio de la Nación venezolana.

Artykuł 34. W sprawach spadkowych obowiązuje prawo miejsca zamieszkania spadkodawcy.

Artykuł 35. Zstępni, wstępni i pozostali przy życiu małżonek, w stosunku do którego nie obowiązywała rozdzielność majątkowa małżeńska, mogą w każdym wypadku wysuwać roszczenia zachowkowe (*legítima*), przysługujące im zgodnie z prawem wenezuelskim w stosunku do majątku położonego na terenie Republiki.

Artykuł 36. W wypadku, gdy zgodnie z prawem właściwym spadek przypada państwu, albo gdy brak jest spadkobierców ustawowych lub są oni nieznanymi, majątek znajdujący się w Republice staje się majątkiem Narodu wenezuelskiego.

Zgodnie z art. 34 ustawy wenezuelskiej, prawo właściwe w sprawach spadkowych wyznaczone jest przez miejsce zamieszkania spadkodawcy. Normy kolizyjne wynikające z ustawy nie rozróżniają przy tym majątku ruchomego i nieruchomego, czy majątku położonego w różnych krajach (jedność statutu spadkowego)⁶. W ustawie z 1998 r. porzucono tym samym pierwotne podejście wyznaczone przez zasadę terytorialności.

Oznacza to, że w wypadku obywateli Wenezueli zamieszkałych ostatnio w Polsce w zakresie statutu spadkowego wenezuelskie prawo kolizyjne przewiduje odesłanie zwrotne do prawa polskiego.

2.3. Wynik analizy kolizyjnej w zakresie statutu spadkowego

Statut spadkowy wyznaczany jest w niniejszej sprawie nie tylko przez wenezuelskie obywatelstwo spadkodawcy, ale też przez jego ostatnie miej-

dotyczące wenezuelskiego prawa kolizyjnego. Niedostępna dla biegłych była też praca doktorska Agaty Marcinowskiej zatytułowana *Zawarcie, ważność i skutki małżeństwa w prawie prywatnym międzynarodowym Polski i Wenezueli*, obroniona w listopadzie 2013 r. na Uniwersytecie Warszawskim (promotor prof. dr hab. Jerzy Poczobut). Jako praca niepublikowana jest ona wyłączona z systemu wypożyczeń międzybibliotecznych, a także, jak wynika z ustaleń biegłych, nie planuje się jej opublikowania.

⁶ N. Monleón: *Das neue internationale...*, s. 154; T. de Maekelt: *Das neue venezolanische Gesetz über Internationales Privatrecht*. „*RabelsZeitschrift*” 2000, Nr. 64, s. 333.

sce zamieszkania w Polsce. Wynikające z art. 34 wenezuelskiej ustawy prawo prywatne międzynarodowe z 6 sierpnia 1998 r. odesłanie zwrotne do prawa polskiego podlegało w chwili otwarcia spadku przyjęciu przez polskie prawo kolizyjne, zgodnie z art. 4 § 1 PPM 1965.

Statutem spadkowym w sprawie po obywatelu Wenezueli ostatnio zamieszkałym w Polsce i zmarłym 11 czerwca 2005 r. jest tym samym prawo polskie.

3. Statut rozrządzeń na wypadek śmierci

3.1. Zakres statutu rozrządzeń na wypadek śmierci

Od — najszerszego pod względem zakresu regulacji — statutu spadkowego odróżnić należy tzw. statut rozrządzeń na wypadek śmierci, który wyznacza prawo właściwe do oceny materialnoprawnej ważności rozrządzeń na wypadek śmierci, w tym prawo właściwe w zakresie dopuszczalności sporządzania umów dotyczących dziedziczenia.

Statut rozrządzeń na wypadek śmierci wyznacza przy tym prawo właściwe do oceny, czy dopuszczalne jest zawarcie rozrządzeń testamentowych w umowie (w tym wypadku w umowie przedmałżeńskiej z 20 grudnia 1974 r.). Jeśli taka umowa nie jest (częściowo) nieważna jako niedopuszczalna umowa dotycząca dziedziczenia, jej dalsza ocena prawna — w tym wykładnia i ocena skutków prawnospadkowych — dokonywana jest już na gruncie ogólnego statutu spadkowego.

3.2. Statut rozrządzeń na wypadek śmierci w polskim prawie kolizyjnym

Zgodnie z art. 35 zd. 1 PPM 1965, statut rozrządzeń na wypadek śmierci wyznaczany był pod rządami polskiej ustawy prawo prywatne międzynarodowe z 1965 r. przez obywatelstwo spadkodawcy z chwili dokonania czynności na wypadek śmierci.

3.3. Statut rozrządzeń na wypadek śmierci w wenezuelskim prawie kolizyjnym

Przenosząc analizę kolizyjną w zakresie statutu rozrządzeń na wypadek śmierci na grunt prawa wenezuelskiego, obowiązującego w chwili sporządzenia umowy przedmałżeńskiej z dnia 20 grudnia 1974 r., wskazać należy, że przed uchwaleniem ustawy z dnia 6 sierpnia 1998 r. wenezuelskie prawo kolizyjne nie było skodyfikowane. Ustawa wenezuelska z dnia 6 sierpnia 1998 r. nie zawiera żadnych przepisów intertemporalnych. W wenezuelskiej doktrynie przyjmuje się, że problemy

intertemporalne rozwiązywać należy z zastosowaniem reguł ogólnych (w tym zasady nieretroaktywności), tj. do stanów faktycznych zamkniętych przed uchwaleniem ustawy z 1998 r. stosować należy wcześniejsze prawo kolizyjne⁷.

Doktryna i orzecznictwo wenezuelskie przed 1998 r. postrzegały spadkobranie prawnorzeczowo — jako rodzaj sposobu nabycia praw uzależniony od ich położenia. Z art. 10 wenezuelskiego kodeksu cywilnego wyprowadzano normę kolizyjną, poddając prawo właściwe w sprawach spadkowych miejscu położenia majątku spadkowego⁸. Było to podyktowane wspomnianym wcześniej pierwotnie silnym znaczeniem zasady terytorialności w wenezuelskim prawie kolizyjnym.

Artículo 10

Los bienes muebles o inmuebles, situados en Venezuela, se registrarán por las leyes venezolanas, aunque sobre ellos tengan o pretendan derechos personas extranjeras.

Artykuł 10

Rzeczy ruchome i nieruchomości położone w Wenezueli podlegają prawu wenezuelskiemu, także gdy prawa do nich przysługują obcokrajowcom lub gdy obcokrajowcy mają do tych praw roszczenia.

3.4. Zakres statutu rozrządzeń na wypadek śmierci w wenezuelskim prawie kolizyjnym

Właściwe prawo spadkowe, wyznaczone przez miejsce położenia majątku spadkowego, regulowało — zgodnie ze stanowiskiem wyrażanym w piśmiennictwie z okresu przed kodyfikacją wenezuelskiego prawa kolizyjnego — ogół spraw o charakterze spadkowym po danym spadkodawcy⁹. Okoliczność, że także kwestię dopuszczalności umów dotyczących dziedziczenia wenezuelskie prawo kolizyjne poddawało każdorazowo prawu miejsca położenia majątku spadkowego potwierdza fakt, że skodyfikowane już prawo kolizyjne Wenezueli nie czyni rozróżnienia między statutem spadkowym a odrębnym od niego statutem rozrządzeń na wypadek śmierci. Interpretujące wenezuelskie prawo kolizyjne sądy niemieckie uznawały przed 1998 r., że w zakresie materialnoprawnej ważności rozrządzeń testamentowych (głównie testamentów wspólnych

⁷ N. Monleón: *Das neue internationale...*, s. 77.

⁸ A. Tiedemann: *Internationales Erbrecht in Deutschland und Lateinamerika*. Tübingen 1993, s. 129.

⁹ R.S. Lombard: *American-Venezuelan...*, s. 53 i powołane tam glosy piśmiennictwa wenezuelskiego. Autor ten podkreśla jednocześnie brak szerszego orzecznictwa wenezuelskiego w zakresie prawa właściwego w sprawach spadkowych, głównie w odniesieniu do majątku spadkowego położonego poza granicami Wenezueli.

i umów dotyczących dziedziczenia) na gruncie nieskodyfikowanego wenezuelskiego prawa kolizyjnego następowało odesłanie do prawa miejsca położenia majątku spadkowego — posiłkując się w tym zakresie opiniami opracowywanymi w Instytucie Prawa Porównawczego i Prawa Prywatnego Międzynarodowego im. Maxa Plancka w Hamburgu¹⁰.

3.5. Wynik analizy kolizyjnej w zakresie statutu rozrządzeń na wypadek śmierci

W zakresie statutu rozrządzeń na wypadek śmierci, obejmującego także kwestię dopuszczalności sporządzania umów dotyczących dziedziczenia, wenezuelskie prawo kolizyjne obowiązujące przed 1998 r. odsyłało do prawa materialnego miejsca położenia majątku spadkowego. W przedmiotowej sprawie oznacza to, że dopuszczalność zawarcia umowy dotyczącej dziedziczenia podlega ocenie każdorazowo na gruncie polskiego, wenezuelskiego i hiszpańskiego prawa spadkowego — odpowiednio w stosunku do majątku spadkowego położonego w każdym z tych krajów.

4. Statut formy rozrządzeń testamentowych

Najbardziej szczególny pod względem zakresu regulacji — spośród statutów znajdujących zastosowanie w sprawach spadkowych — jest statut formy rozrządzeń testamentowych. Dotyczy on prawa właściwego do oceny ważności rozrządzeń testamentowych co do formy.

W tym zakresie normy kolizyjne zawarte są przede wszystkim w Konwencji haskiej z dnia 5 października 1961 r. dotyczącej kolizji praw w przedmiocie formy rozrządzeń testamentowych (Dz.U. 1969, nr 34, poz. 284), która w stosunku do Polski weszła w życie 2 listopada 1969 r. Konwencja wyznacza przy tym statut formy rozrządzeń testamentowych z polskiego punktu widzenia, mimo że Wenezuela nie jest jej stroną, co wynika z art. 6 Konwencji. Ta sama Konwencja jako właściwe wskazuje też bezpośrednio merytoryczne regulacje wchodzących w grę porządków prawnych, z pominięciem ewentualnych mechanizmów odesłania, wynikających z krajowych norm kolizyjnych¹¹.

¹⁰ Opinia Instytutu Maxa Plancka w Hamburgu z dnia 10 października 1995 r., sporządzona dla Sądu Krajowego (*Landgericht*) we Frankfurcie nad Menem, opublikowana w: „Gutachten zum internationalen und ausländischen Privatrecht” 1997, Nr. 39A.

¹¹ A. Mączyński: *Dziedziczenie testamentowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Ustawowe i konwencyjne unormowanie problematyki formy*. Kraków 1976, s. 197 i nast.; M. Margoński: *Ważność testamentów wspólnych sporządzanych przez obywateli polskich w sprawach spadkowych z elementem transgranicznym*. „Przegląd Sądowy” 2010, nr 10, s. 62; w literaturze niemieckiej zamiast wielu H. Dörner, in: *Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einföhrungsgesetz und Nebengesetzen*.

Konwencja haska z 1961 r. — i liberalny kolizyjny mechanizm w niej przyjęty, oparty na spełnieniu wymogów formalnych któregośkolwiek z wchodzących w rachubę w danej sprawie porządków prawnych (art. 1 konwencji) — dotyczy przy tym wyłącznie jednostronnych oświadczeń na wypadek śmierci. Poza zakresem regulacji konwencji pozostają umowy dotyczące dziedziczenia¹².

Zastosowanie norm kolizyjnych Konwencji haskiej w przedmiotowej sprawie prowadzi do wniosku, że testament spadkodawcy z 12 lutego 1971 r. jest ważny co do formy, jeśli spełnia wymogi formalne wynikające z prawa jednego z trzech branych pod uwagę porządków prawnych:

- 1) prawa polskiego jako prawa miejsca zamieszkania spadkodawcy w chwili śmierci (art. 1 lit. c konwencji) lub
- 2) prawa hiszpańskiego (obowiązującego na Teneryfie) jako prawa miejsca, w którym spadkodawca dokonał rozporządzenia testamentowego (art. 1 lit. a konwencji), a ponadto posiadał miejsce zamieszkania w chwili testowania (art. 1 lit. c konwencji) lub
- 3) prawa wenezuelskiego jako prawa państwa, którego obywatelem był spadkodawca (art. 1 lit. b konwencji).

III. Regulacje materialnoprawne prawa obcego

Analiza kolizyjna prowadzi do wniosku, że niezbędne jest przedstawienie sądowi materialnoprawnych regulacji dotyczących dopuszczalności zawierania umów dotyczących dziedziczenia oraz formalnoprawnej ważności testamentów.

1. Dopuszczalność sporządzania umów dotyczących dziedziczenia w wenezuelskim prawie spadkowym

Materialne prawo spadkowe uregulowane jest w 2 rozdziale wenezuelskiego kodeksu cywilnego (*Código Civil*) z 1942 r., tj. w art. 807—1132. W 1982 r. nastąpiła reforma kodeksu, dotycząca jednakże przede wszyst-

EGBGB/IPR. Art. 25, 26 EGBGB (Internationales Erbrecht). Berlin 2007, uwagi wstępne do art. 25 i nast. EGBGB, nb. 45; Ch. von Bar: *Internationales Privatrecht, Zweiter Band. Besonderer Teil*. München 1991, nb. 394.

¹² A. Mączyński: *Dziedziczenie testamentowe...*, s. 55 i nast.; M. Pazdan: *Umowy dziedziczenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. „Studia Iuridica Silesiana” 1979, nr 5, s. 165.

kim prawa rodzinnego¹³. W zakresie prawa spadkowego zmiany dotyczyły jedynie art. 809, 813 i 1.070¹⁴, które nie zostały przytoczone w dalszej części opinii, gdyż nie dotyczą przedstawianych problemów dopuszczalności wspólnych rozrządzeń testamentowych i umów dotyczących dziedziczenia. Ze względu na niezmieniony stan prawny aktualność zachowują zarówno judykatura, jak i wypowiedzi doktryny sformułowane w okresie od 1942 r.

W większości systemów prawnych Ameryki Łacińskiej zabronione są wspólne testowanie i korespektywne powiązania między rozrządzeniami na wypadek śmierci¹⁵. W Wenezueli zakaz wspólnych rozrządzeń testamentowych przewiduje art. 835 *Código Civil*:

Artículo 835

No pueden dos o más personas testar en un mismo acto, sea en provecho recíproco o de un tercero.

Artykuł 835

Dwie lub więcej osób nie może testować w jednym dokumencie, ani wzajemnie na swoją rzecz, ani na rzecz osoby trzeciej.

Z przytoczonego przepisu wynika bezwzględna nieważność obejmująca wszelkie wzajemne rozrządzenia na wypadek śmierci, a omawiany zakaz ma charakter zakazu materialnoprawnego. Nieważność może dotyczyć także rozrządzeń na wypadek śmierci zawartych w umowach majątkowych małżeńskich¹⁶.

Zgodnie z art. 144 *Código Civil*, umowy majątkowe małżeńskie muszą być zawarte przed zawarciem małżeństwa.

Artículo 144

Para la validez de las modificaciones en las capitulaciones matrimoniales, es necesario que se registren con anterioridad a la celebración del matrimonio, de conformidad con el artículo

Artykuł 144

Dla ważności zmian w zakresie ustroju majątkowego małżeńskiego niezbędne jest ich uzgodnienie w zarejestrowanej umowie majątkowej sporządzonej przed zawarciem małżeństwa, zgodnie

¹³ Gaceta N° 2.990 Extraordinaria del 26 de Julio de 1982. Dostępne w Internecie: <http://photos.state.gov/libraries/venezuela/325692/fleitasmd/Codigo%20Civil%20Venezolano.pdf>

¹⁴ E. Calvo Baca: *Código Civil Venezolano comentado y concordado*. Venezuela. Ediciones Libra. 2008. Dostępne w Internecie: <http://anotacionesjuridicas.wordpress.com/2011/06/02/reforma-del-codigo-civil-venezolano/>.

¹⁵ A. Tiedemann: *Internationales Erbrecht...*, s. 28, przyp. 39.

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego Wenezueli (*Tribunal Supremo Venezolano*) z dnia 17 stycznia 2012 r. Dostępny w Internecie: <http://www.tsj.gov.ve/decisiones/scc/Enero/RC.000009-17112-2012-11-221.html>.

precedente, y que todas las personas que han sido parte en las capitulaciones presten su consentimiento a la modificación.

z postanowieniami poprzedniego artykułu, i ich zaakceptowanie przez wszystkie strony umowy.

Umowy małżeńskie nie mogą naruszać ustawowych zakazów i norm bezwzględnie obowiązujących, w tym z zakresu prawa spadkowego. Wynika to wprost z art. 142 *Código Civil*:

Artículo 142

Serán nulos los pactos que los esposos hicieren contra las leyes o las buenas costumbres, o en detrimento de los derechos y obligaciones que respectivamente tienen en la familia, y los contrarios a las disposiciones prohibitivas de este Código y a las establecidas sobre divorcio, separación de cuerpos, emancipación¹⁷, tutela y **sucesión hereditaria**.

Artykuł 142

Wszelkie uzgodnienia poczynione między małżonkami wbrew prawu, dobrym obyczajom, naruszające prawa bądź obowiązki małżonków w stosunku do rodziny, sprzeczne z zakazami wynikającymi z tej ustawy i naruszające normy dotyczące rozwodu i separacji, upęłnoletnienia małoletnich³⁰², opieki i **sukcesji spadkowej**, są nieważne.

Jako źródła zakazu sporządzania umów dotyczących dziedziczenia wskazywane są art. 1156 oraz 1484 wenezuelskiego kodeksu cywilnego¹⁸.

Artículo 1.156

- (1) Las cosas futuras pueden ser objeto de los contratos, salvo disposición especial en contrario.
- (2) Sin embargo, no se puede renunciar una sucesión aún no abierta, ni celebrar ninguna estipulación sobre esta sucesión, ni aun con el consentimiento de aquél de cuya sucesión se trate.

Artykuł 1.156

- (1) Rzeczy przyszłe mogą być przedmiotem umów, o ile nie postanowiono inaczej.
- (2) Jednakże nie jest dopuszczalne zrzeczenie się dziedziczenia w odniesieniu do spadku jeszcze nieotwartego, nawet za zgodną spadkodawcy.

Zakaz zawierania umów sprzedaży dotyczących praw (ekspektatyw) do spadku po osobie żyjącej zawiera art. 1.484 *Código Civil*:

¹⁷ Pojęcie *emancipación* dotyczy nabycia pełnej zdolności do czynności prawnych nie na skutek osiągnięcia pełnoletności, ale na skutek zdarzeń prawnych takich, jak zawarcie małżeństwa czy orzeczenie sądowe o nadaniu pełnej zdolności do czynności prawnych małoletniemu.

¹⁸ Tak A. Tiedemann: *Internationales Erbrecht...*, s. 27, przyp. 39.

Artículo 1.484

Es inexistente la venta de los derechos sobre la sucesión de una persona viva, aun con su consentimiento.

Artykuł 1.484

Sprzedaży nie podlegają prawa do spadku po osobie żyjącej, nawet za jej zgodą.

Umowę dotyczącą przyszłego spadku uznać należy na gruncie prawa wenezuelskiego za nieważną i obejmuje to także postanowienia umowne odnoszące się do dziedziczenia w umowie małżeńskiej. Nieważność ta nie przekłada się na ważność pozostałych postanowień umowy majątkowej małżeńskiej i ogranicza się do postanowień o charakterze rozrządzeń na wypadek śmierci.

2. Dopuszczalność sporządzania umów dotyczących dziedziczenia w hiszpańskim prawie spadkowym

Na terenie Kanaryjskiej Wspólnoty Autonomicznej (*Comunidad Autónoma de Canarias*), w skład której wchodzi Teneryfa, nie obowiązują żadne regulacje regionalne w zakresie prawa spadkowego, obowiązując zaś hiszpański kodeks cywilny.

Hiszpański kodeks cywilny nie dopuszcza wspólnych testamentów ani umów dotyczących dziedziczenia. Wyraźny zakaz sporządzania testamentów wspólnych, służący zabezpieczeniu wolności testowania, zawiera art. 669 CC. Artykuł 1271 CC statuuje analogiczny zakaz sporządzania umów dotyczących dziedziczenia.

Artículo 669

No podrán testar dos o más personas mancomunadamente, o en un mismo instrumento, ya lo hagan en provecho recíproco, ya en beneficio de un tercero.

Artykuł 669

Dwie lub więcej osób nie może wspólnie testować w jednym dokumencie, ani wzajemnie na swoją rzecz, ani na rzecz osoby trzeciej.

Artículo 1271 pára 2

Sobre la herencia futura no se podrá, sin embargo, celebrar otros contratos que aquellos cuyo objeto sea practicar entre vivos la división de un caudal conforme al artículo 1.056.

Artykuł 1271 ustęp 2

Zgodnie z art. 1056, w odniesieniu do przyszłego spadku nie mogą być zawierane umowy inne niż mające za przedmiot podział majątku spadkowego między żyjącymi.

Zawieranie umów regulujących dziedziczenie jest w prawie hiszpańskim co do zasady niedopuszczalne. Wyjątkiem dopuszczonym, zgodnie z art. 1341 ust. 2 CC, są darowizny na wypadek śmierci w umowach majątkowych małżeńskich:

Artículo 1341

Por razón del matrimonio los futuros esposos podrán donarse bienes presentes.

Igualmente podrán donarse antes del matrimonio en capitulaciones futuros, sólo para el caso de muerte, y en la medida marcada por las disposiciones referentes a la sucesión testada.

Artykuł 1341

W związku z małżeństwem przyszli małżonkowie mogą dokonywać darowizn istniejącego mienia.

Mogą również przed zawarciem małżeństwa w umowie przedmałżeńskiej dokonywać darowizn majątku, ale tylko na wypadek śmierci i tylko w zakresie dopuszczonym przez postanowienia o dziedziczeniu testamentowym.

Odnosząc powyższe regulacje do umowy przedmałżeńskiej zawartej przez spadkodawcę, należałoby ocenić, czy postanowienia 5 i 7 tej umowy mają charakter spadkowy, czy też majątkowy małżeński. Prawo hiszpańskie, podobnie jak prawo wenezuelskie, stoi na stanowisku zasadniczego wykluczenia dopuszczalności zawierania umów dotyczących dziedziczenia. Zgodnie z art. 1341 ust. 2 CC, dopuszczonym przez prawo hiszpańskie wyjątkiem są darowizny na wypadek śmierci. W hiszpańskim orzecznictwie przyjmuje się, że dopuszczalność ta rozciąga się także na darowizny na wypadek śmierci między małżonkami podlegające prawu obcemu / zawarte na gruncie obcego prawa majątkowego małżeńskiego, a skuteczności takiej darowizny na wypadek śmierci nie stoi w szczególności na przeszkodzie hiszpańska klauzula porządku publicznego¹⁹. Na gruncie prawa hiszpańskiego analizowane postanowienia umowne byłyby potencjalnie skuteczne jako darowizna na wypadek śmierci.

3. Dopuszczalność sporządzania umów dotyczących dziedziczenia w zakresie położonego w Polsce majątku spadkowego

Należy przypomnieć, że wenezuelskie prawo kolizyjne obowiązujące w czasie zawarcia umowy dokonywało odesłania w zakresie dopuszczalności zawierania umów dotyczących dziedziczenia każdorazowo do prawa miejsca położenia majątku spadkowego (nb. 12—15). Przedstawiona w poprzednim punkcie opinii analiza (nb. 28 i 29) dotyczy takiej dopuszczalności na gruncie prawa hiszpańskiego, w zakresie majątku spadkowego położonego w Hiszpanii. Analogiczną analizę kwestii dopuszczal-

¹⁹ Rozstrzygnięcie hiszpańskiego Dyrektoriatu Rejestrów i Notariatu, Resolución D.G.R.N. z dnia 6 marca 1997 r.. Dostępne w Internecie: <http://portaljuridico.lexnova.es/doctrinaadministrativa/JURIDICO/127602/resolucion-dgrn-de-6-de-marzo-de-1997-registro-de-la-propiedad-escritura-de-manifestacion-de>.

ności zawarcia umowy dotyczącej dziedziczenia i ewentualnych skutków tej umowy na gruncie prawa polskiego, w zakresie spornego majątku spadkowego położonego w Polsce, biegli pozostawiają sądowi.

Ewentualne zakwalifikowanie postanowień 5 i 7 umowy przedmałżeńskiej z 20 grudnia 1974 r. jako darowizny na wypadek śmierci czyni ponadto każdorazowo koniecznym dokonanie oceny skutków rzeczowych tej umowy na gruncie prawa właściwego. Jako że zmierzałoby to do ustalenia składu majątku spadkowego, a nie porządku dziedziczenia, materia ta wychodzi poza zakres niezbędny do przedstawienia sądowi w ramach opinii w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku.

4. Formalnoprawna ważność testamentów

Formalną ocenę ważności analizowanego testamentu na gruncie prawa polskiego pozostawić należy sądowi. Ocena ta dotyczy także ewentualnego zastosowania na gruncie art. 950 KC instytucji tzw. substytucji, tj. uznania za spełnione wymogów formy aktu notarialnego przy sporządzeniu aktu notarialnego przez zagranicznego notariusza, którego pozycja ustrojowa zbliżona jest do pozycji ustrojowej notariusza polskiego i z zastosowaniem procedury spełniającej podobne wymogi²⁰. Biegli wskazują jedynie, że notariat hiszpański należy do tzw. notariatu łacińskiego, a pozycja i rola ustrojowa notariuszy hiszpańskich są porównywalne z pozycją i rolą notariuszy polskich.

²⁰ Por. J. Górecki: *Forma aktu notarialnego w obrocie międzynarodowym*. W: *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*. Red. R. Szytk. Warszawa—Kluczbork 2006, s. 123 i 129—132.